

КИЇВСЬКА ДЕРЖАВНА КОНСЕРВАТОРІЯ

ІМЕНІ П. І. ЧАЙКОВСЬКОГО

СПЕЦІАЛІЗОВАНА ВЧЕНА РАДА, Д. 092.14.01

На правах рукопису

БАТИЧКО ГАЛИНА ІВАНІВНА

ХОРОВИЙ КОНЦЕРТ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ МУЗИЧНОЇ
КУЛЬТУРИ

Спеціальність 17.00.02 - Музичне мистецтво

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата мистецтвознавства

КИЇВ - 1993

00802997 (Z)

AB 28.766

Роботу виконано на кафедрі теорії музики Київської
державної консерваторії імені П.І.Чайковського

Науковий керівник - доктор мистецтвознавства, професор
ГЕРАСИМОВА-ПЕРСИДСЬКА

Ніна Олександрівна

Офіційні опоненти : доктор мистецтвознавства, стар-
ший науковий співробітник

ТЕРЕЩЕНКО Алла Костянтинівна

кандидат мистецтвознавства, доцент

КОПИЦЯ Маріанна Давидівна

Провідна організація - Донецька державна консерваторія
імені С.С.Прокоф'єва

Захист дисертації відбудеться " 23 " грудня 1993 р.
о 15 год. 30 хв. на засіданні спеціалізованої ради Д.092.14.01
по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора
наук при Київській державній консерваторії ім. П.І.Чайковського
за адресою : 252001, Київ- 1, вул.К.Маркса 1-3/11, 2-й поверх,
ауд. 36.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київської
державної консерваторії.

Автореферат розіслано " 22 " листопада 1993 р.

Вчений секретар
спеціалізованої ради,

ЛННБ і кандидат мистецтвознавства
АН України

С.В.ТИШКО

Суперечним, переломним характером сьогодення зумовлена складність, багатомірність та поліфонічність сучасної музичної культури, яка часом уявляється "грандіозним катаклізмом, що захищує самі основи традиційного музичного мислення."¹

Однією з провідних рис епохи стає прагнення протиставити класичній канонічній системі мислення установку на естетичну самоцінність експерименту, що значно підвищує питому вагу творчої індивідуальності для розвитку мистецтва ХХ століття. Саме високий рівень індивідуалізації дав підставу Ю.Лотману влучно назвати сучасну культуру "культурою надіндивідуального інтелекту."²

Найбільш показово прагнення до індивідуалізації творчих задумів простежується в сфері трактування жанру в музичній культурі сьогодення. Не стає виключенням у цьому плані і вітчизняна вокально-хорова музика: діапазон творчих пошуків у цій галузі музичного мистецтва простягається від переусвідомлення та переакцентації традиційних жанрів /ораторія, кантата/ через прагнення до дифузії різних жанрових ознак - до створення нових або повернення / своєрідного "відродження"/ забутих жанрових утворень.

Саме в річці останнього напрямку знаходиться актуалізація у сучасному музичному мистецтві жанру хорового концерту /у роботі вживається абревіатура ХК/, одного з провідних у музичній практиці ХVII-ХVIII століть України та Росії, який і стає об'єктом даного дослідження .

Актуальність теми. Вивчення хорової музики тим більш актуальне, чим більш зростає її роль у музично- концертному житті сучасності. Опис, вивчення та визначення жанру ХК у цьому контексті уявляється важливою справою, оскільки сприяє осмисленню досить насиченої сфери сучасної композиторської творчості. З іншого боку, музично-теоретичний аналіз вокально-хорових жанрів досить часто є справою дуже специфічною, яка ще і досі породжує аналітико-мето-

1. Холопов Ю. Изменяющееся и неизменное в эволюции музыкального мышления // Проблема традиции и новаторства в современной музыке.- М.: Сов. композитор., 1982.-с. 52.

2. Лотман Ю. Статьи по типологии культуры.-Тарту.:Тартуский ун-т., 1973.-с. 50.-Вып. 2.

дологічні проблеми. Саме тому розробка питань жанру, жанрової типології у хоровій музиці уявляється сьогодні насущною і корисною.

Крім того, своєрідність ракурса обраної теми /співставлення, історично віддаленого та сучасного варіантів ХК, контекстне його вивчення / обумовила її безпосередній зв'язок з цією низкою важливіших питань культурології. У цьому контексті актуальність даної роботи полягає в тому, що вона стає своєрідним "наслідком" нагальної потреби теоретичного осмислення процесів відродження, відтворення і, так би мовити, відбудови національної культури, яка так гостро відчувається у сучасному культурному житті. Проблема дослідження жанру ХК набуває у цьому плані особливо показового характеру, оскільки культурно-історична доля його якнайкраще відбиває історію розвитку вітчизняної культури.

Метою даного дослідження є висвітлення наступних питань: чому саме цей жанр зазнає своєрідного "оживлення" в композиторській практиці сьогодення, якими соціокультурними умовами спричиняється його актуалізація у сучасній культурі, яким чином співвідносяться між собою барочний, класицистський та сучасний варіанти даного жанрового явища, зрештою, які індивідуальні ознаки, стилістичні та типологічні риси має сучасний ХК.

Відповідно такій стильовій настанові у роботі вирішується ціла низка конкретних завдань :

1. Обґрунтовуються соціокультурні та музичні причини, які стимулювали появу цього жанру у мистецтві барокко, простежується процес його історичного формування та розвитку.
2. Робиться спроба розглянути проблему теоретичного визначення жанрового інваріанту ХК, а'всувати атрибутивні ознаки цього жанру на основі дослідження його барочної моделі.
3. Визначаються культурно-історичні детермінанти актуалізації ХК у сучасній музичній культурі.
4. Дається загальна характеристика стилістики сучасного ХК, визначається специфіка трактування його жанрового інваріанту відповідно до сучасного художнього та музичного мислення, простежується особливості драматургічного та композиційного вирішення сучасних ХК, структурно-композиційної їх побудови.

5. На підставі порівняльного аналізу існуючих та можливих варіантів класифікації сучасного ХК пропонується свій варіант класифікації цього жанрового утворення.

6. Робиться спроба на основі усіх основних даних запропонувати своє визначення ХК як особливого жанрового явища, у відповідності з чим будується типологічна система ХК.

7. На підставі порівняльного аналізу барочного, класицистського та сучасного типів ХК визначаються загальні закономірності культурно-історичного розвитку цього жанру.

Матеріалом дослідження стали близько ста як опублікованих, так і рукописних ХК 60-80-х років композиторів України та Росії.

Методологічну основу дослідження склав метод комплексного підходу, завдяки якому жанр ХК розглядається не як ізольоване, локальне явище, а як результат взаємодії внутрішніх механізмів розвитку системи вокально-хорових жанрів та культурних впливів. Значне розширення кола музикознавчого дослідження за рахунок використання великого обсягу історичного матеріалу, а також соціокультурних характеристик дало змогу розглянути проблему спадкоємності у розвитку ХК як культурологічну. Саме тому досить важливими в методологічному плані стали положення Ю.Тинянова та Ю.Лотмана про основні принципи розвитку художньої культури, а також теоретичне обґрунтування необхідності культурологічного підходу до вивчення та осмислення процесів історичного розвитку мистецтва, що містяться у роботах Д.С.Піхачова, А.Ф.Лосева, М.М.Бахтіна, загальні положення робіт з проблем культурологічного підходу до вивчення музичної практики /Б.Асаф'єв, О.Должанський, В.Бобровський, П.Кон, М.Лобанова, Б.Кац та ін./.

З іншого боку, звертання до жанру старовинної епохи обумовило необхідність історико-типологічного підходу до його вивчення. Саме тому досить важливими в методологічному плані стали основні роботи з питань інваріантності в музиці /І.Волкова, М.Арановський, А.Урсуя/, теорії жанра /В.Цуккерман, О.Сохор, О.Соколов/, музичного сприйняття /С.Назайкінський, В.Медушевський/.

Наукова новизна дисертації полягає у тому, що: 1/ вона являє собою першу спробу теоретичного та історико-культурологічного аналізу такого особливого жанрового явища, як сучасний ХК; 2/ в про-

цесі роботи з'ясовані атрибутивні ознаки цього жанру, які сформульовані в моделі барочного ХК; 3/ розглянуті і обгрунтовані культурно-історичні детермінанти актуалізації ХК у сучасній музичній культурі; 4/ на основі аналізу творів цієї жанрової групи пропонується свій варіант визначення ХК як особливого жанрового явища, уточнюється його типологічна модель на сучасному етапі; 5/ побудована система класифікації сучасного ХК.

На захист виносяться основні положення дисертації :

1. ХК - жанр, специфічність поетики якого /походження на базі культури неканонічного типу - барокко / обумовляє необхідність культурологічного підходу до його вивчення.

2. Порівняльний аналіз творів даного жанру дає підставу для ствердження про наявність у цьому жанровому явищі інваріантного ядра, життєздатність якого досягається за рахунок синтезу стабільності /семантика/ та мінливості /структура/.

3. Актуалізація ХК на сучасному етапі обумовлена цілою низкою соціокультурних причин, однією з провідних серед яких стає домінанта множинного, тобто неканонічного типу культуротворчості.

4. Співставлення різних історичних моделей жанру ХК дає змогу запропонувати його теоретичне визначення, за яким ХК уявляється особливим жанровим явищем, провідними рисами якого стають: ведуча роль хорової фактури та послідовне втілення принципу концертності, специфічність у розумінні якого досягається синтезом концептуальності, діалогічності, репрезентативності та композиційної свободи.

5. Існування ХК в його історичному розвитку обумовлене незмінністю на протязі часу його атрибутивних ознак, що складають своєрідну систему - інваріантне ядро даного жанрового явища. Історичний тип жанру визначається у відповідності з характером співвідношення елементів цієї системи.

6. Особливість сучасного ХК - у варіативності трактовки основних атрибутивних його ознак, які у відповідності до творчих задумів того чи іншого митця можуть виконувати як основну, так і факультативну роль. В результаті виникають декілька видів сучасного ХК, що отримують у роботі умовні назви : "концерт -жанр", "концерт-форма", "концерт- вид виконавства", "концерт-метафора".

7. Різноманіття ХХ у сучасному музичному мистецтві обумовлює необхідність існування його класифікації.

Практичне значення дисертації визначається широким діапазоном дії закономірностей, виявлених у ній, можливість використання основних її положень та висновків безпосередньо у музико-знавчій діяльності. Ціла низка положень роботи може бути використана в учбових курсах комплексу теоретичних дисциплін, семінарах з проблем сучасної музики, в галузі музичної критики, вузовських курсах з хорознавства. Деякі наукові дані могли б стати у нагоді в процесі подальших історичних, теоретичних та естетичних досліджень при розробці загальних та окремих проблем музичної ханровості.

Визначена мета та основні завдання зумовили структуру роботи. Дисертація обсягом 196 сторінок машинопису складається з Вступу, двох глав, Заключення, списку основної використаної в процесі дослідження літератури /220 позицій : 200 вітчизняних і 20 іноземних/ та двох додатків / додаток I містить список ХХ вітчизняних авторів 60-80-х років, додаток II - нотні зразки, що аналізуються у тексті/.

Апробація роботи проходила на засіданні кафедри теорії музики Київської державної консерваторії, а також на науковій конференції "Вітчизняна культура ХХ століття та духовна музика" /Ростов-на-Дону, 1990 р./ . За темою дисертації опубліковані стаття та тези доповіді, перелік яких наведено в кінці автореферату.

ЗМІСТ РОБОТИ

У Вступі обґрунтовуються вибір теми, її актуальність, формулюються основні завдання та положення дисертації, що виносяться на захист, викладаються методологічні засади дослідження, ступінь розробленості даної проблеми, визначаються мета, наукова новизна та практична цінність роботи.

У першій главі - "Становлення хорового концерту : питання історії та теорії" - приділяється увага проблемам історичного розвитку жанру. В ній обґрунтовуються соціокультурні та музичні причини, які стимулювали появу у музичному мистецтві барокко жанру ХХ. Аргументація основних положень, викладених у цій главі,

обумовила її структуру у вигляді трьох розділів: Хоровий концерт в контексті культури барокко; Історичні етапи розвитку жанру хорового концерту; Проблема теоретичного визначення жанрового інваріанту хорового концерту.

Перший розділ являє собою спробу розглянути ХК з точки зору його функціонування у системі конкретно-історичної моделі культури /барокко/. Беручи за основу характеристики барокко, що містяться в працях Г.Вольфліна, М.Букофцера, Р.Даммана, Х.-Х. Еггебрехта, Т.Ліванової, Д.Піхачова, Ю.Келдиша, М.Лобанової, стає можливим відбудувати в загальних рисах естетичний абрис цієї історичної епохи, яка уявляється дослідникам "нервовим вузлом історії".¹

Верехід до нової естетичної системи породжує новий стиль - стиль мистецтва барокко, візненням якого в музиці стає концертність, яка згодом набуває назви "типового явища мистецтва барокко."² В цьому контексті жанр ХК, історично першим різновидом якого був "*Concerto ecclesiastico*" /Італія, кінець XVI ст./, якнайкраще відповідав естетичним особливостям епохи барокко з її настановою на антитетичність, контрастність та метафоричність висловлення.

Крім того, тенденція до синтезу досягнень минулого /розвиток поліфонічного письма/ та надбань сучасного /інструментальна творчість/, що є характерною рисою "*Concerto ecclesiastico*", стає, безумовно, своєрідним відображенням стилю "*mixto genere*", обґрунтування доречності якого було досить поширеним серед теоретиків того часу /Міхаель Преторіус/.

Розгляд ХК з точки зору його функціонування в жанровій системі барокко приводить до висновку, що цей жанр /відповідно класифікації Г.Дауноравичене³, основою якої є розподіл жанрів на

1. Конрад Н.И. О барокко //Конрад Н.И. Избранные труды. История.- М.:Наука, 1974.-с.267.

2. Асафьев Б.Музыкальная форма как процесс.-Я.:Музыка.,1971.-с.125.

3. Дауноравичене Г. Проблема жанра и жанровой ситуации в современной музыке /на материале творчества литовских композиторов 1975-1985 годов/ : Автореф. дис... канд. искусствоведения.-Вильнюс., 1990.-с.12.

три групи : моножанри, поліжанри та ліброжанри/, уявляється моножанровим утворенням, але досить-таки специфічним. Структурна варіативність, деяка "ефемерність" ХК, що були певною мірою обумовлені його тягінням до композиційної свободи, стають своєрідним свідченням наявності в ньому тенденції до вільного /лібро-/ розвитку. В ситуації переходу від одної жанрової системи до іншої, яка була притаманна культурі барокко, жанр ХК в зв'язку з наявністю в ньому тенденції до полі- /стиль "mixto genere " / та лібро- розвитку стає немов би єдиною ланкою, функції якої є не тільки забезпечити спадкоємність історичного розвитку, але й підготувати ґрунт для виникнення нових принципів музичного мислення.

Другий розділ являє собою послідовний аналіз існування цього жанру на ґрунті різних національних шкіл /Італія, Німеччина, Англія, Польща, Україна, Росія/, який дозволяє зробити деякі узагальнення:

1. Велика популярність жанру ХК, розвиток його в історичних межах, співпадаючих в основному з рамками барокко, свідчать про наявність взаємообумовленості між іманентними особливостями цього жанрового явища і естетичними та соціокультурними рисами епохи барокко.

2. Жанр ХК залишається таким, що досить легко пізнається в контексті різних національних шкіл завдяки існуванню у ньому стійкого інваріантного ядра, яке забезпечує спадкоємність його історичного розвитку.

3. Вітчизняний ХК - самобутнє явище, обумовлене діалектичною взаємодією досягнень західноєвропейського мистецтва та слов'янських співацьких традицій. Особливості "звучання" ХК на українському та російському ґрунті певною мірою зумовлені специфікою слов'янського варіанту барокко.

4. Протягом XVII-XVIII століть ХК на Україні та Росії зазнає певних стилістичних змін. Після розквіту бароцистичних форм у цьому жанрі /XVII-20-ті роки XVIII ст./ та деякого застою в його розвитку /30-50-ті роки XVIII ст./ починається формування класицистського типу ХК, розквіт якого припадає на 60-70-ті роки XVIII сторіччя.

5. Завдяки збереженню за нових історичних умов суттєвих рис

жанру ХК, серед яких прагнення до втілення загальнофілософських, загальнолюдських тем, належність до струменя "високого мистецтва", головне положення принципу контрастного співставлення в процесі формобудування, виконавський склад / хор а'caprella/, спадкоємність розвитку жанру ХК протягом обох століть у вітчизняній музичній практиці не викликає сумніву.

Третій розділ присвячений виявленню атрибутивних ознак жанру ХК. Послідовний процес з'ясування структурно-семантичних констант цього жанру приводить до висновку, що специфічність трактовки жанрового інваріанту у даному випадку досягається в результаті синтезу варіабельності одних його ознак / структура/ зі стабільністю інших /семантика/. Константними на структурному рівні жанру можна вважати лише провідну роль хорової фактури / але при досить-таки різноманітних варіантах виконавських складів/, перемінність багатоголосного складу на основі дискретності хорової тканини та строфічний принцип побудови.

Основною ж семантичного змісту жанру стає досить-таки специфічне трактування принципу концертності, що дає підставу розуміти його як органічне поєднання чотирьох основних ознак : концептуальності, діалогічності, репрезентативності / у розумінні цього терміну як синоніма понять "сценічність", "театральність"/, композиційної свободи. Генеральною рисою ХК стає розповсюдження дії діалогічності/ однієї з провідних рис концертності/ на всі рівні даного жанру. Найбільш високий рівень дії цього принципу-протиставлення ХК основним канонічним жанрам тієї доби. В цьому контексті сам ХК стає суб'єктом діалогу, в основі якого співставлення узагальненої трактовки релігійних текстів та їх особистого розкриття крізь призму авторського переусвідомлення як відображення канонічного та неканонічного поглядів на розкриття єдиної теми. Наступний рівень дії діалогічності - виникнення діалогу "твор - слухач" на основі збільшення репрезентативності /сценічності / даного жанру. Додаткове трактування діалогічності протиставлення раціонального та емоціонального /інтерпретація текстової основи/, стійкості- нестійкості / на рівні композиційної побудови/, дискретності хорової тканини / рівень фактурної організації/ Таким чином, розгляд жанру ХК крізь призму реалізації у ньому

принципу концертності надає змогу виявити всі його суттєві риси. Саме тому можна стверджувати, що концертність стає основою інваріантного ядра цього жанру.

Викладення усіх основних аспектів розгляду жанру ХК в контексті культури барокко завершується деякими узагальненнями, що могли б стати у нагоді в процесі вивчення сучасного варіанту цього жанрового явища.

Друга глава – "Сучасний хоровий концерт: традиційне та новаторське" – складається з трьох розділів: Культурно-історичні детермінанти актуалізації жанру у сучасному музичному мистецтві; Жанровий інваріант хорового концерту в контексті сучасного художнього та музичного мислення; Сучасний хоровий концерт: спроба типології та класифікації.

У першому розділі послідовно висвітлюються культурно-історичні причини "відродження" жанру ХК у сучасному музичному мистецтві. По-перше, пов'язане це, на наш погляд, з передумовами світоглядного характеру, і в цьому контексті звернення до жанру історично далекої доби знаходиться в руслі пошуків альтернативи філософсько-світоглядним основам культури Нового Часу, що переживають у ХХ сторіччі певної кризи. Закономірним у цій культурно-історичній ситуації стає деяке зникнення інтересу до жанрів, що найбільшою мірою втілили у мистецтві філософію того часу / роману – в літературі, симфонії /в її канонічному вигляді/ – у музиці. Виникнення інтересу до хорового жанру, зокрема ХК, уявляється у цьому плані доречним і вчасним.

По-друге, відновлення в музичній практиці сьогодення інтересу до жанру, джерела якого містяться в мистецтві ХVII–ХVIII століть, безперечно, знаходиться в руслі дії однієї з провідних течій сучасної культури – "необарокко", яка набуває в мистецтві ХХ сторіччя неабияке поширення / творчість Ф. Фелліні – у кіно, А. Карпент'єра – в літературі/. Вплив цієї стилістичної течії на музичне мистецтво полягає передусім у зверненні до жанрів епохи барокко / актуалізація мотету / Ф. Пуленк "Чотири мотети на час покаяння", Р. Штраус "Німецький мотет"/, псалому /М. Регер "Сотий псалом"/, *Concerto grosso* / А. Шнітке, С. Губайдуліна, Ю. Узелонас та ін//, а також у втіленні стилістики тієї доби / творчість І. Стра-

вінського/"Симфонія псалмів" тощо/. М.Скорика /партіти/.Л. Колодуба /"Симфонія в стилі українського барокко"/ та ін./. Відродження ХК, жанру, який досить щільно був пов'язаний з естетичними та соціокультурними настановами епохи барокко, сприймається у цьому контексті досить очікуваним.

З іншого боку, зворот до ХК пов'язаний і з посиленням ролі концертності /у розумінні цього терміну досить широко: як показника високого рівня репрезентативності / у сучасному мистецтві. В цьому руслі знаходяться пошуки нових видів діалогу з глядачем у сфері театру /хелпенінг, перфоманс/, живопису, скульптури. Для цього принципу в музиці відбивається через підвищення ролі концертних жанрів у сучасній музичній практиці, зростання несонатних принципів побудови музичної тканини.

Крім того, значною передумовою актуалізації жанру ХК у композиторській практиці сьогодення ставть і вплив на музичне мистецтво загальнокультурної тенденції до відродження національних джерел в поєднанні зі значним зростанням інтересу до духовної культури, що ставть досить відчутними останнім часом. В руслі цієї тенденції містяться і розшифровка, і вивчення, і, нарешті, виконання творів композиторів України та Росії докласичної пори. Завдяки цьому композитори та слухачі мали змогу більш докладно ознайомитися з тим пластом національного мистецтва, який до того часу був не дуже відомим.

З іншого боку, поява ХК у сучасній музичній практиці, може бути трактована і як своєрідна "реалізація" прагнення заповнити лакуни у радянському мистецтві, виникнення яких було обумовлене штучним звуженням тематики хорових творів /заборона духовної хорової музики/.

Органічності відродження цього жанру сприяв ще й той факт, що завдяки постійному існуванню деяких рис ХК в інших жанрах /кантаті, ораторії, хорових сценах оперних творів/ створювався ефект своєрідної безперервності життя ХК навіть протягом того часу, коли цей жанр, як цілісний організм, переживав період занедання, обумовленого певними історичними обставинами. Саме існування цих "єдначих ланок" у особі окремих "клітинок" жанру обумовило ймовірність відтворення ХК у його цілісному вигляді за нових історичних умов.

Отже, у другій половині ХХ століття у вітчизняному мистецтві склалася така ситуація, при якій актуалізації жанру ХК була цілком закономірною, оскільки спричинялася цілою низкою передумов об'єктивного характеру. Композитори відчувають потребу у жанрі, що був би здатний до втілення загальнолюдських, загальнофілософських ідей, мав би міцні зв'язки з джерелами національного мистецтва і в той же час був би досить гнучким, спроможним до різного роду перетворень. Жанром, який певним міром відповідав усім цим вимогам, і став ХК.

Другий розділ присвячений з'ясуванню специфічних рис жанрового інваріанту ХК у відповідності з особливостями сучасного художнього та естетичного мислення.

Вивчення творів сучасних композиторів, що мають назву "ХК", передбачає їх порівняння з жанровим інваріантом моделі цього жанру історично далекої доби, оскільки саме в процесі "співставлення хронологічно далеких явищ ... типологічні їх риси будуть більш наявними."¹

Послідовне висвітлення особливостей сучасних ХК, співставлення їх із іншими масштабними вокально-хоровими жанрами, дає підставу для ствердження, що семантичне наповнення цього жанрового утворення залишається незмінним: як і в епоху барокко, ведучими рисами ХК на сучасному етапі залишаються концептуальність, репрезентативність / у трактуванні цього терміну як синоніму понять "театральність" та "сценічність"/, діалогічність в поєднанні з високим рівнем композиційної свободи. Оскільки ж для обох культурно-історичних пластів /барокко та сучасність/ ведучим стає неканонічний тип культуротворчості, то саме семантичний зміст жанру стає тою інваріантною "величиною", яка у тиняновському розумінні означає "достатне"² в процесі визначення жанрового утворення, отож, і забезпечує спадкоємність його історичного розвитку.

1. Лотман Ю. Статті по типології культури. - Тарту. : Тартусский ун-т., 1970. - с. 90. - Вып. 1.

2. Тинянов Ю. Поэтика. История литературы и кино. - М.: Наука, 1979. - с. 256.

Але, як відомо, двічі увійти в одну й ту ж саму річку не є можливим, також неможливе і перенесення жанру давньої пори на ґрунт сучасної музичної культури в його недоторканому вигляді.

Своєрідність "звучання" цього жанру в сучасній музичній практиці зумовлене реалізацією тенденції до неоднакової трактовки терміну "концерт" у кожному окремому випадку. Якщо в епоху барокко ХК трактувався як нероз'яснений симбіоз трьох основних компонентів: концерту-жанру, концерту-форми, концерту-способу виконання/ причому головувачим у цій триаді був перший компонент/, то за сучасних умов кожна з цих категорій стає досить самостійною, що дає змогу саме її вважати генеральною у розумінні жанру. Домінування одного з компонентів жанру проходить з частковим "поглинаннями" двох інших, хоча останні і зберігають свою передумовність у формуванні жанру ХК.

У відповідності до того, яке саме трактування отримує термін "концерт" в тому чи іншому випадку, вся різноманітність творів, які об'єднані єдиною назвою "ХК", може бути зображена у вигляді трьох основних груп.

До першої групи цього умовного розподілу увійдуть сучасні ХК, у яких досить наочним стає прагнення до відродження історичного варіанту цього жанру в його цілісності, тобто, як і в епоху барокко, домінуючою у даному випадку стає категорія "концерт-жанр". Значне наближення до історичного прототипу надає творам цієї підгрупи деяких рис стилізації.

До другої групи увійдуть твори, в яких термін "концерт" стає показником передусім особливостей формобудування, що приводить до зростання в них композиційної свободи, тобто головуючою стає категорія "концерт-форма". Зв'язки з історичним прототипом у творах цієї підгрупи внаслідок цього стають менш наявними.

Для творів, що об'єднані у третю групу, розуміння терміну "концерт" базується на проголошенні особливої форми їх виконання, яка проявляється в збільшенні їх сценічності за рахунок домінування елементів гри, театралізації. Домінує у даному випадку категорія "концерт-спосіб виконавства".

Але цей досить-таки умовний розподіл на три основні групи, що історичних умов.

отримують умовні назви - "концерт-жанр", "концерт-форма", "концерт-спосіб виконавства" - не може охопити всього різномаття у трактуванні жанру ХК на сучасному етапі. Настає на увазі, що інколи термін "концерт" у сучасній хоровій музиці набуває значення своєрідної метафори. У даному випадку мова йде про прагнення композиторів, так би мовити, розмежувати традиційні хорові жанри /ораторія і кантата/ і те, що не вкладається у рамки уже існуючої системи. В даній трактовці ХК - це принципово нове "дещо", яке отримує цю назву досить умовно з метою відокремлення від традиційних вокально-хорових жанрів.

Подальший виклад являє собою послідовний аналіз декількох творів, що увійшли до означених груп. Провідним принципом цього аналізу стає прагнення зробити наголос на співвідношенні в кожному з сучасних ХК традиційних та новаторських рис.

Представниками першої групи стають : "Сад божественних пісень" І.Карабиця, "Концерт для двох хорів на слова М.Гоголя" В.Григоренка, "Боратинський" В.Геніна, "Хоровий концерт на вірші Г.Нарекаці" А.Шнітке, "Героям присвячується" Т.Смирнової, "9-те травня" М.Мартінова, "Пори року" та " Російське весілля" О.Кисельова, "Концерт пан'яті Прлова" Г.Свірідова, "Елегічний концерт" В.Іщенко.

Своєрідність трактування терміну "концерт" як показника особливостей формобудування простежується на прикладі "Концерту-вокалізу" Ю.Юкечева, "Концерту-сольфеджіо" О.Лемана, "Концерту для мішаного хору та віолончелі" О.Холмінова.

Аналіз творів "Небувальщина" О.Ларіна, "Игральні вечірки" О.Німенського, "Концертіно" Р.Щедрина, "Концерту для мішаного хору на вірші І.Буніна" В.Рубіна, "Хорового живопису" В.Кітки, "Ярмарок" В.Зубицького ілюструє специфічність третього напрямку у розвитку сучасного ХК.

Розуміння терміну "концерт" як своєрідної метафори пропонується простежити на прикладі аналізу творів "Строфи Євгенія Онегіна" Р.Щедрина та "Поези Ігоря Северьяїна" Ю.Фаліка.

Третій розділ являє собою спробу запропонувати типологію та класифікацію сучасного ХК. Процес співставлення абриса ХК за різних культурно-історичних умов надає можливості запропонувати узагальнене визначення цього жанрового явища. На наш погляд, достатнім

ступенем узагальненості, який дозволяє охопити усі існуючі варіанти ХК / як історично віддалені, так і сучасні/, має слідуючий варіант визначення:

Хоровий концерт - самобутнє жанрове явище, що визначається провідною роллю хорової фактури та послідовним втіленням принципу концертності, основними атрибутивними ознаками якого стають концептуальність, діалогічність, репрезентативність та високий рівень композиційної свободи.

Чотири основних атрибутивних ознаки жанру розуміються нами як елементи, що складають певну систему, стабільність якої стає умовою життєздатності даного жанрового утворення.

Але, як свідчить історичний досвід, внутрішнє співвідношення елементів цієї системи є величина, що постійно варіюється. Стабільність системи в цілому досягається послідовним втіленням принципу пропорційної залежності у співвідношенні елементів, що її складають. Так, збільшення /або зменшення/ ролі того чи іншого з компонентів всередині системи / тобто інваріантного ядра/ компенсується пропорційним зменшенням /або збільшенням/ питомої ваги інших. В результаті стає можливим досягнення "динамічної рівноваги" /Н.Герасимова-Персидська/ системи в цілому, а звідси - і стабільності інваріантного ядра.

Такий ракурс розгляду даного жанру робить можливим постановку проблеми жанрової типології ХК. Тип жанру у даному контексті визначається у відповідності з характером внутрішньої взаємодії елементів-компонентів його інваріантного ядра. В зв'язку з цим основними типами жанру, що склалися в процесі його історичного розвитку, можна вважати барочний ХК, класицистський ХК та сучасний варіант цього жанру. В барочному ХК всі основні атрибутивні ознаки жанру взаємодіють на паритетних засадах. Певне збільшення діалогічності в класицистському варіанті жанру за рахунок появи нових форм діалогічного співставлення приводить до деякого зменшення питомої ваги композиційної свободи. У сучасному ХК принцип варіабельності простягається на трактування усіх його жанрових ознак, кожна з яких відповідно творчим задумам того чи

іншого аспекти може бути як провідною, так і факультативною.

В результаті "тотальної" варіабельності теоретично можли-
вим стає виникнення близько 20 видів цього жанру / 4 з уже
існуючих аналізуються у попередньому розділі даної роботи/.
Саме тому вивчення сучасного варіанту ХК передбачає можливість
різноманітних його класифікацій.

Побудова класифікаційної системи цього жанру за складом
виконавців, принципом композиційної побудови, масштабами не
дає можливості торкнутися його суттєвих рис, отож, підтверджує
тезу про малу результативність традиційних методик щодо вив-
чення сучасного ХК і обумовлює пошук інших шляхів його класи-
фікації.

Перший напрям такого пошуку зорієнтований на узагальне-
ність у розумінні ХК, тобто цей жанр трактується як окремий
випадок виявлення дії загальностильових процесів сучасного
музичного мистецтва. В річиці цього напрямку знаходяться кон-
цепції класифікації сучасного ХК, які містяться у роботах
Г. Григор'євої та М. Сафіуліної. Другий напрям являє собою спро-
бу класифікувати ХК на основі відмін на рівні жанрового зміс-
ту. В руслі цього напрямку знаходиться концепція Ю. Паісова, ос-
новою якої є розподіл сучасних ХК за принципом відмінності їх
літературної основи.

Порівняльний аналіз існуючих у сучасній музичній науці
концепцій дозволяє, з одного боку, висвітлити їх основні риси,
з іншого - переконує в необхідності їх доповнення. В даній ро-
боті пропонуються декілька можливих варіантів класифікації су-
часного ХК. Один з них - класифікація за принципом відмінні
образно-емоційного змісту та характеру літературної основи
сучасних ХК. Тобто даний варіант синтезує два ос-
новних підхода до класифікації ХК, засновниками яких є Н. Ге-
расимова - Персидська / типологія партесного концерту / та Ю. Па-
ісов / класифікація сучасного ХК /. За цим варіантом класифіка-
ції сучасний ХК постає як система взаємодії двох основних
його різновидів: духовного та світського. Світський різновид
цього жанру, в свою чергу, може бути поділений на декілька груп:
а/програмний.

б/ фольклорний / фольклоризований/.

в/ меморіальний.

г/ концерт-вокаліз.

Принциповими відмінами даної концепції від класифікації
В.Пайсова є наявність у ній двох основних моментів:

1. визнання сучасного духовного ХК рівноправним представником єдиного жанрового явища - "ХК".

2. введення дефініції "меморіальний ХК", дуже важливої для розуміння цього жанру на сучасному етапі.

Необхідність введення цієї дефініції обумовлена значною популярністю меморіальної тематики у даному жанрі. Це породжується, на наш погляд, двома причинами: по-перше, прагненням відродити заувочийний вид барочного ХК, по-друге, знаходиться в річці процесу створення багатьох меморіалів у музиці ХХ століття /"Гробниця Куперена" М.Равеля, "Траурна музика" В.Лютославського, 3-тя симфонія "Пам'яті батька" А.Ешпая, "En memorien" та 3-тя симфонія А.Шнітке/.

Серед творів подібного плану в межах ХК виділяються:

а/ твори, що покликані шанувати пам'ять героїв війни /Смирнова Т. "Героям присвячується", М.Мартінов "9-те травня"/.

б/ твори, що присвячені пам'яті видатних історичних осіб /Беллов Г. "Пам'яті М.П.Мусоргського, Мартінов М. "Пам'яті С.В.Рахманінова", О.Ніколаєв "Вінок Аллб'єву" та ін./.

в/ твори пам'яті рідних, близьких людей / Іщенко Ю. "Елегічний концерт", Свірідов Г. "Пам'яті Ерлова"/.

Значення меморіальності, як принципово нового підходу до висвітлення цієї чи іншої теми, часом виходить за межі групи меморіальних ХК, оскільки цей принцип в широкому його розумінні / тобто як створення багатопланового портрету видатної історичної особи/ стає притаманним і деяким ХК програмного виду, серед яких: "Боратинський" В.Геніна, "Пушкінський вінок" Г.Свірідова, "Сад божественних пісень" І.Карабиця, "Концерт для двох хорів на слова М.Гоголя" В. Григоренка, "Строфи Ігоря Северяніна" Ю.Фаліка та ін. В цьому контексті введення дефініції "меморіальний ХК" уявляється не тільки молявим, але й корисним.

Другий варіант класифікації сучасного ХК, що пропонується

у даній роботі, виходить з принципу глибинного розуміння концертності, що полягає у діалогічності. Можливість виникнення подібної класифікації обумовлена тим, що однією з суттєвих рис ХК як в епоху барокко, так і у сучасному мистецтві стає їх своєрідна "антифонність", тобто антитетичне протиставлення цього жанрового явища уже існуючій системі хорових жанрів. В цьому контексті закономірним стає бажання порівняти сучасний ХК не тільки з його історичним прототипом, але й з іншими вокально-хоровими жанрами. Саме ця теза і стає відправною для побудови другого варіанту класифікації ХК.

Своєрідність даній системі надає специфічна її побудова як "доказу від супротивного", за принципом, досить поширеним в математиці. Розподіл ХК у даному випадку проходить у відповідності з тим, якому з традиційних жанрів вокально-хорової музики протистоїть той чи інший представник жанрової групи "ХК".

Таким чином, жанру літургії на сучасному етапі протистоїть духовний хоровий концерт, антиподом кантати і ораторії стає програмний ХК, "антифоном" ревієму можна вважати меморіальний ХК, сольного вокалізу - ХК-вокаліз і т.д.

Жанр-антипод, який стає своєрідним імпульсом для антитетичного висловлення, виступає в цьому контексті у ролі "жанру другого плану" /О.Зінкевич/, отже, може бути у нагоді в процесі розуміння та уточнення сприйняття ХК. Застосування класифікації даного типу дозволяє оцінити ХК сьогодення немов би з двох сторін: по-перше, якою мірою сучасний представник цієї жанрової групи співвідноситься з історичним прототипом, по-друге, наскільки він більш концертний порівняно з традиційним жанром-антиподом.

Право на існування такого роду концепції підтверджується наявністю у музичній практиці останніх років жанрових гібридів: "Концерт-ревієм" /Д.Аладжян, П.Дамбіс/, концерт-світа /Е.Капп "Людина і море"/"Концерт-кантата" /І.Рогальов/, літургійний концерт /М.Сидельников /.

У Заклученні дисертації підводяться підсумки проведеного дослідження та узагальнюються основні його висновки.

Різномановість тенденцій, що містяться у розвитку одного єдиного жанру, свідчать, на наш погляд, про те, що ХК на сучас-

ному етапі переживає не протворення". Багатоплановість творчих пошуків у ньому може бути трактована у цьому контексті як прикмета накопичення творчого досвіду, що передусє якісним перетворенням у цьому жанровому явищі. Наслідками такого процесу можуть стати або створення "нового хорового концерту" чи якогось іншого утворення на його основі, або перенесення надбань ХК на ґрунт інших вокально-хорових жанрів.

Як би не склалася його подальша творча доля, не викликає сумніву, що сучасний ХК – лвище яскраве, яке, з одного боку, дозволяє заповнити лакуни у сучасній вокально-хоровій музиці, з іншого – значно збагачує її палітру.

Публікації за темою дослідження :

1. Хорові "меморіальні" концерти Г.Свиридова і Ю.Ищенко / к вопросу о преломлении традиций духовного концерта в современной музыке / : Тезисы докладов Всесоюзной научно-практической конференции "Отечественная культура XX века и духовная музыка". - Ростов-на-Дону.: Ростовский муз.пед. ин-т., 1990. - с.145-147. - 0,1 п.л.
2. Современный хоровой концерт : традиционное и новаторское / рукопись деп.: ГНТБ України., 15.10.1993., №2000/. -44 с. - 1,8 п.л.

Григор